

PERIFÉRIA CENTRUM

I. Nincsen hasonlat

Keszthelyi Rezsőnek

Nem mondhatom el mindenkinek, hát neked próbálom akkor, íróársam, egykori szerkesztőm, miegymás. Nem úgy, ahogy Szép Ernő tette a *Néked szó!* bevezetőjében, száz év távolába belekeresve, hátha talál még „olyat”, ki őt egyáltalán megérti.

Intézzünk el minden elintézhetetlent, amíg még élünk.

Ahogy divatos ürességgel formázni szokás ezt: „Ne bízzuk a.” (Ez a stílus már reklámszövegekig süllyed.)

Először is: címünk. Ha azt mondjuk, nincsen hasonlat (lásd Goethe, „Minden – hasonlat”; a magam gunyoros módosításában, és sajnós, az irodalomra is, jó ideje: „Minden hason – lat”, tehát a has, a siker etc. szerinti latolás zajlik bőszén, és aranyborjú-környűlés, holott nem ezzel indult, és ha van metafizikus élmény, ha van „szimbóleon”, hát az az istenség volt az, akire-amire fölesküdtünk, amikor írónak álltunk... ne lovagoljunk szavakon, nem stílussal akarom dolgom eladni itt), ha azt mondjuk tehát (hogy nincsen hasonlat), ez is csak az egyik oldalról tartható.

Hogy mi ebben a nagy baj, a nagy eleve-baj, erről szólok itt.

(Folytatás)

Szeretnék végre valamit megint olyan közérvényes (hah!) világossággal elmondani, ahogyan látom.

Ha ez akkor nem hasonlat... rendben, konkrétum. De minden konkrét félnek, Zabudeutz Krunónak, Kovács Adolárnak, Fratzine Fruzsínának etc. meglesz rá a maga életéből ugyanily közvilágossággal érvényes ellenvéleménye, mellékvéleménye, és ez az irodalmi „életben” – a vita. (A vita című nyomorult műfaj. Többnyire nyomorult. Hivatalos hozzászólókkal, bele nem értőkkel, jobbra hivatottakkal stb.) Tehát ha nem hasonlat az,

amit saját átélésemből elmondok itt,

és egy pillanatra felejtjük – de majd visszatérünk –, hogy a legnagyobb baj ez:

az Olvasó vitákat, Nagy Kérdéseket, aktualitásokat stb., paneleket kap, „rém bensőséges titkokról” értesül, így élvezkedik, eleve így óhajtja elfogadni az irodalmat,

a legnagyobb baj az, hogy az Olvasó azt mondja:

élményeim nekem is vannak, hagyjuk, mit élt át az író, szeretnék valami kristályos végeredményt,

miközben alig célzódik meg olyan kristályos végeredmény, mint a fél-sikercentrikus írók (Graham Greene stb.) nagysága, így tehát bármi közérvényű elméleti összefoglalást adok, fenyeget a balszerencse, hogy érdektelenségbe fúl,

mert „ordít” belőle, hogy ez az én magánátélésem,

saját hasam szerinti latolás stb.

Ez van abból, ha nem hasonlat, hanem konkrétum a kiindulás.

Közérdekessége azzal nyíródik el, hogy a „köz” (az Olvasó) másféle „általános kérdésfelvetésekhez” lett hozzászoktatva.

Mindegy. Ez akkor, amivel kezdem, nem hasonlat.

(De hát kezdjem végre!)

(Folytatás)

Hát nem is tudom.

– Ez volt a karkai kiindulás is. (Kafka-nemzet vagyunk. Mindenki Kafkát ad ki, mert Kafka jól elkél, és nyilván „nagy nívó”.) Már „benne vagyunk”, ahogy – szintén sokszor elmondtam – apám az I. világháborúban beúszott ott az itteni ajánlás illetőjének szigetpartjáról a tengerbe, hunyt szemmel és hanyatt, csak hogy a teheneket is ott itatták, azon a partszakaszon, és ahogy apám hirtelen, már nyíltabb vízen, kinyitotta a szemét, reménytelen sűrűségben úsztak körötte a marhalepények. A szél okán.

Így esküdtünk föl az istenségre... lettünk írókká... történt ez-az... s így vagyunk ott a tehénlepény-tavirózsás vízen... és akkor lebeghetünk hanyatt, kezdhethetünk vad gyorsúszásba, ez a tenger (ez az irodalmi helyzet) nem a mi tengerünk (nem a mi helyzetünk)...

És mégis ez a mi helyzetünk.

(Folytatás –: kezdés)

Helyzetünk? Már akié. Hát igen. Egy kivételes rétegé: nem. S az irány: ebbe a kivételes rétegbe kell tartozni.

Először is: ebben a helyzetben kell valahogy tempózni, valamicskére jutni. Gyönyörű kiindulás.

(Előrevetett végkövetkeztetés)

Végkövetkeztetésünk ez lesz:

rendben van, nem hasonlat, amit mondunk; ezt el is tudjuk ismertetni; azt, hogy ez konkrét átélésünk, tehát – bocsánat – írói kifejezsmény. De:

hogy ez „hogyan megy át” (a rivaldán), azt már nem mi határozzuk meg. A tehénlepény-tavirózsa-helyzet, a tömérdek kész anyaggal bevonatott tengerfelszín stb.: egy olyan „piac” (mert efféléket kell pofába kapnunk, egész jónak itt helyekről: „ez a piac, kedves barátom, írókám!”), melynek felvevő oldalát nem művelték „ki”, ismétlem, kész Nagy Kérdésekre tették harapóssá és a leghihetlenebb divatbóvlikkal mint irodalommal árasztották el, illetve enciklopedikus tudásvágyát növelték meg, s így jön az – szintén, itt is elmondtam –, hogy „élményem nekem is van, írókám, kedves barátom, elmész a te átéléseiddel a...” – s ekképp bármennyire nem hasonlat is, amivel indulunk, a végén csak az van: vagy vevő rá az Olvasó (a szakmai is: Olvasó),

vagy sem,

vagy elfogadja hasonlatnak, vagy nem fogadja el, lévén hogy igazság

ebben a mai helyzetünkben csak a közmegegyezése igazság lehet, s ott – például szerény személyemnek – be kell érnie annyival, hogy miközben – és – miközben, már csak olyasmi helyét „jelölnék ki” (a régi 1949–1989 közti beidegzések alapján), hogy neki ez a kor már „mint az öreg Toldinak az ez-meg-az”.

Tehát hiába, következtetjük vég (divatosan szólva), hogy nem hasonlat az, amiért egyáltalán tépjük írógépünket (számítógépbillentyűinket), a végén mégis esetlegességbe fullasztódik.

(Folytatás)

Az irodalom (az írás) végső soron mindig tünemény kérdése volt... mint a kis nefelejcs, enyész (Berzsenyi, az ő háza elejét igazán nem érheti kifogás... legföljebb az övét is: érdektelenség, ma). Tehát egybe-tűnhet itt: mi hasonlat, mi nem, talán magunk is kavarjuk. (Ennyit hozzunk fel önellenünkbe is. Meg: mit cifrázza?!)

Nem cifrázom.

Ami, kiindulópontként, s e cikk „lényegeként”, nem hasonlat, a következő négy tétel.

Hallottam (általam itt nem titkolt helyről, számomra hitelesről):

1./ soha ilyen olcsóra nem kezelték a magyar irodalmat még;

2./ értékben a magyar irodalom még soha ilyen igénytelenül és olcsón nem adta magát.

(Mindenütt tisztelet a kivételeknek. De ahogyan mondani szokás: a tatai szénben is van „valamennyi” urán és gyémánt, ezektől azonban „ő” mégis a tatai, brasosowkai, chupentamangói fekete szén. S így vagyunk, akik közé magamat sorolom, olvasóinkkal... vannak... 17-en, 53-an... plusz 11 szakdolgozatíró, meg netán 1500–3500, aki nevünket jobb összefüggésben hallotta, ám aztán slussz.)

Ehhez egy közelim hozzátette:

3./ nincs ma irodalom igazán, csak a reflexió van; az, hogy mi micsoda (ki és kik szerint micsoda; hogyan fontos etc.), és ez fontosabbá válik az irodalmi művek testi-lelki valójánál!

Valamint: hozzátettem ehhez én...

(Az „én” ám adjon alkalmat, hogy ezt ne vitacikknek tekintse senki. Ez, ismétlem, írói átélés eredménye. Oly jelentéktelen fog maradni! Mentsen fel engem ám bárki a „füstmiláni borús kedély” ürügyével.)

(Nem vitacikk, mert jócskán én akarom folytatni még, részletezőbben, történetiben. Tehát várjuk be.)

Ergo 4/:

Régebben úgy mondtuk volna: az átpolitizált irodalmi helyzet nem tűri (nem kedveli) az irodalmi művek komor kedélyét. (Mészöly Miklós mondotta: „engedjék meg nekem a tévedés jogát...” A komorságot etc.)

Ma így mondanám: fogalmam sincs, hogy az átmicsodált irodalom (alulvett, alul-adott irodalom, reflexiótérré tett irodalom) mit tűr nehezen, de – ha Olvasó tekintődik – végül az író személyes átélését tűri nehezen (veszi rosszul, löki el).

Mármost tételeink (haha!) itt mennek át hasonlatba.

Szép, szép, hogy átélted mindezt, írókám, de annyi – nálad okosabbnak vett, s talán okos, mert nem mond ki efféléket, mint te itt – okosabb ember mond kerek tételeket, húz meg egyszerű „frontvonalakat”... akkor itt te ne függetlenkedj, ne akard az irodalmat holmi szentséggé tenni, melynek külön birodalma van...

Hohó. De ugyanaz a Goethe, akinek mondását cáfoltuk, mondta szintén: „Hogy a költőt megérthessed, / költő-honba kell majd menned.”

Senki sem megy költő-honba itt és ma.

Azaz: „mindenki” (tatai szén) beéri a konkrét harcok mai, 50–100 éves múltú, még régebbi múltú lecsapódásaival (szóválasztás tetszőleges!), beéri a metafizikus létélmények abszurd megfogalmazásaival (ez már Mészölynél is kétes volt!), beéri a... be, igen, a jó-jó-még-irodalomnak-is-vehető való világgal.

Beéri... és sorolhatnánk... mivel és hogyan. De akkor mi kellene helyette?

Semmi. Mert Olvasó jól akarja érezni magát. És amiképpen nem lehet a legabszurdabb közszórakoztató műsorokkal sem kezdeni a kultúra- és kultuszbírálatot, hanem a közönség (Olvasó) hülyérevettségének teljesen logikus (ezen belül fölösleges) eseteivel kellene kezdenünk... az ömlesztett sokaság híryannyal, a haverkodó hangnemekkel, az okos-kutya-jó-kutya-feladatok borzalmas primitívségeivel, mindenek agyonelemzésével, hol is aztán pontosan az ellenkezője is „kijöhet” a dologból... tehát egy általánosan alacsonyra vett „szellemvilág” van; az ügyeseknek az ehhez való haszonelvű(nek is nevezhető) alkalmazkodása van; a bölcseknek (tudomány, kritika ily szellemdolgokban) az öntérmeghatározó (önmaguk által már nem is érzékelt) téralakítása van; és ebben van az Olvasó, tisztelet a tatai uránnak és a tatai gyémántnak. (Szegény Tata, nem rólad van szó, az egyik legkecsebben erős íróhely vagy te.)

Természetes, hogy a következő kérdések jönnek elő így (a dolgozat írójának tevődnek fel):

1./ ...

(Az átmeneti befejezés reményében)

Tehát:

...valóban komolyan gondolja a dolgozat szerzője, hogy olyan kérdéseken kellene eltűnődnünk, hogy „mint a kis nefelejcs, enyész” (vagyis hogy minden csak jelenés stb.)?

Itt közbevetem: hogy számomra mit jelent ez a „minden csak jelenés” (tünemény, tehát tűnik és ez nagy bánat), kifejtem vagy itt legközelebb egyszer, vagy másutt.

Ezért gyűjtőcíme ezeknek az írásoknak a *Periféria Centrum*. Igyekeztem mindig demokratikus lenni; egyesíteni a még érthetőt a talán-szintén-megérteni-érdemessel. Kudarokat vallottam.

Tehát az én írói átéléseim a következők (hogy menekülés és kibúvás vádja itt se érjen):

a) volt valami reménytelenért folytatott küzdelem, igyekeztem... adjuk a legjobbat, minden hibásságunk ellenére;

b) volt, hogy volt egyáltalán ilyen képzet, lehetőség, volt „minek ellenében”;
c) kiderült, van egy áthatolhatatlan „ruganyú” felület-világ, mely ellen hiába (lásd Kafka, József Attila etc.);

d) maradt, amit a régebbi, „rabság-világ” rossz néven vett, de tűrt: a magánjellegbe-vonulás...

Nem folytatom. Itt jönnek a valódi átélések. S a közmegegyezés mankója, járókerete, visszakacsintásai *nélkül* kellene az írónak a saját fájdalmát s örömét mindennél jobban visszaadhatnia!

Hogy mindene sorra elvész;

hogy életével rendezetlenséget, árvaságokat (nem árvagyerekekre értem) fog hátrahagyni;

hogy mind e bajai még enyhületeknek fognak érződni megannyi fenyegető rémségnek majdan-közepette;

és így tovább.

Személyes átélésnek nevezem: ahogy te magad változol. Igen, látszólagos szabadságodnak ebben – bánat az ára. Aztán hajrá, lesz, ami lesz, ami megváltozott, nem változhat vissza... elmúltak legjobb időid. (Beckett: *Az utolsó tekercs* – ?)

Csak úgy sorolgom a valóban személyesen átélt, nem metafizikus abszurd mélyű bánatok (na ja, „bánatok”, más szó is használható) változatait.

Kinek ki. Nem azt mondtam, hogy vallomást teszek.

Csak egy technikai kérdésről még.

Hagyom, mennyi bánat van az írói kifejezésben magában! Hogy azért, mert (Nemes Nagy Ágnes) nincs kivel szót váltanod, s akkor nyilván nincs is, megpróbálsz „mégis” szót váltani... holott kettőt tudsz („tandorisan”, hogy e gúnyszót magunk is használjuk, tudjuk, nyitva hagytunk egy „1./”-et stb. Maradjon ám nyitva, nem vagyunk tudósai e tárgynak sem), kietlenül tudod jobb rossz-óráidon:

az a beszéd is hiábavaló, ami az elmaradt beszéd helyett jön;

az se lenne jó, ha e fölismerés „jegyében” élnél mindegyre.

Ergo világos, hogy se Zabudeutz Krunó nem a partnered a végső kérdésekben (sőt, talán inkább csak azokban az), se Kovács Adolár (egyikük túl specifikus, másikuk túl fiatal még, na ja, ezek nem volnának kategóriák, azért!), se Fratzine Fruzsina nem lelkedzett veled ugyanabból. Mégis, mégis próbálkozni kell.

Egy technikai kérdésről.

Írónak feltétlen jó, ha nem áll ott, hogy vagy arról kellene beismeréseket tennie, mely dolgok vannak a füle mögött, vagy arról, mely „galád” terveket forral érvényesülése érdekében, s ehhez a formát ügyesen forgatnia (kell).

Írónak jó, ha vannak olyan tragikus (víg?) élményei, melyekről bátran beszélhet úgy, hogy semmi vétséget nem követ el (*omertailag*, ízlésfelszínileg stb.) – ellenben itt bele kell pakolnia kosarába, ahogy a praktikus német mondja, a meg nem értés (ah, ódon fogalom!) holt súlyát szépen. – S elmondottaink, így, együtt, mind: a Periféria Centrum.

(Egy eldönthetetlen kérdés még)

Kormos István – mesterem nem, de másokkal együtt nekem is hatalmas jótevőm, irodalmunknak oly áldása, hajdani, ami nefelejcsként enyészett, soha vissza nem tér, ilyen soha – mondta: felkértek egyszer, írjak „a napilapba” valami mezőgazdasági verset. Vidéki fiú vagyok, kirázom ujjamból. Húha, ami ebből lett! Írtam, mondja Kormos, a kukoricáról. El is ment valahogy, magamnak se volt botránycső, de az az érzés...! Halálosan szántam azokat a szegényeket, akik tényleg írók lennének, *aztán* mégis ily igénykielégítően kellett írniok.

A magyar irodalom – tehénlepénydolog – beúszott mára egy ilyen folyamatos kötelezőgyakorlat-sorba. Magam is efféle dolgozataimmal. Magam sem vagyok, végső elemzésben, kívülálló.

Mennyire nem!

Ez is kukorica-vers lenne hát?

Az is, nem is.

Ha nem ama tényleg-létezésed, mindennapjaid, (Ottlik) amaz istenségadta lelked által kidolgozott tragikus (egy darabig vígságos) témákról van szó, mint (nálam) a verebek, a mackók... ha felejttem, hogy manapság pl. „a napilap” (nem is „a” napilap már végre) nem kényszerít semmire... hogy ily cikkekre sem kért fel senki, hogy a napilapok egyikében nagybetűs alcím lehetnek medvéim... az irodalom szellemi szabadságának hihetetlen világa *is* megvan nálunk ma. Leírtam: viszonylagos biztonságban érzem magam (mert rég biztos lehetek abban is, mi nem lettem, leszek én „itt” soha, de meg se céloztam), ergo kevésbé érdekelnek a közkérdések. A Periféria Centrum tehát réges-rég indulatok nélkül íródik bennem.

Sőt, ha az „íródik” helyett le merészelttem volna írni, hogy „írul”, teljesen szabad lennék, s mint a felhő.

Bánom is én, egyébként, ha oly sok szerencsétlen igyekvő váltaná át a fellelkénti közlekedést mindenféle földi akadálykerülgetésekre, csingilingis vagy csingilingi nélküli ügyességi versenyes célbaérésre.

És mindazonáltal...

Ebben meg vagy némán egyetértünk, vagy menjünk szét.

(S ami nagyon ellenem szól, igen, amitől a legesendőbb vagyok már-már mániákus periféria-centrumos „elemzésemmel”)

...ki a csoda tudja csak megérezni is, nem hogy felfogni, mit jelentett Poe korában egy amerikai-délvidéki deltavidéki ház, értékben, mennyi volt egy kolumnista jövedelme, mi volt az író belső méltósága...

...jöhetnek válaszok: nem sok,

jöhet a válasz, hogy azért bizony a közérzet függött attól, hogy...

...ám erre mondom: a holló-bravúr mellett mit törődöm én Poe közérzetével...

...hanem jön: Berzsenyi bánatát élénken el tudom képzelni...

Tehát sok minden jön összevissza, mert az irodalom élete mégis virágos rét lenne, vegyes-erdő... és épp azt nem érzem, hogy itt és ma igazi virágos rét lenne, vegyes-erdő... inkább olyan ipari csatorna, melyből a bedobált motorkerékpárokat és flakonokat kiszűrik ugyan, mégsem ivóvízként ömlik végül – a Rajnába.

(Rajnába – csak azért mondom, mert az Emsche efféle mibenlétéről láttam egy megkapó „riportfilmet”. Az irodalom igazi istenségének színe előtt nyilván a mi itteni és mai kis esetünk, helyzetünk se jelentősebb, mint az Amazonashoz képest az Emsche, netán a Herne-csatorna ügye. Hanem mi itt és most élünk.)